

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Ekim 2022, Cilt 6, Sayı 2

Atf/Citation: Can, E. S. (2022). "Ahmet Midhat Efendi'nin Taaffüf Romanında Edebî Bir Kaynak Olarak Mitoloji", *Edebî Eleştiri Dergisi*, 6(2), s. 116-125.

Esengül SAĞLAM CAN*

Ahmet Midhat Efendi'nin Taaffüf Romanında Edebî Bir Kaynak Olarak Mitoloji **

Mythology as a Literary Source in Ahmet Midhat Efendi's Taaffüf Novel

ÖZ

Türk edebiyatının çok yönlü yazarlarından biri olan Ahmet Midhat Efendi, mitolojiyi, edebî eserleri besleyen bir kaynak olarak görmüş, süreli yayınlarda kaleme aldığı yazı dizilerinde mitolojinin önemine dikkat çekmiştir. Yazar, 1895 yılında kitap hâlinde yayımlanan *Taaffüf* adlı romanında ise kahramanın çatışmasını kadim temsillerle anlatma yöntemini tercih ederek mitolojinin roman türünde hangi usullerle kullanılabileceğini örneklendirmeye çalışmıştır. Romanda, Roma mitolojisinin iki tanrıçası aracılığıyla kahramanın evlilik hayatındaki önemli bir dönemde yaşadığı mücadele anlatılmıştır. Sâniha'nın iffetli olmak ve olmamak arasında verdiği bu mücadele, aynı zamanda bir insanlık sorunu olarak ele alınmış, mesele Venüs ve Minerva arasındaki karşıtlık durumu ile ilişkilendirilmiştir. Yazarın sözcüsü konumundaki Râsih aracılığıyla resim, heykel ve mitoloji konularında bilgi sahibi olan Sâniha'nın evlilikteki aşk ve sadakat dengesini yeniden kurması, romanda işlevsiz dekorlar olarak değil temel çatışmanın iki zıt noktası olarak önem kazanan Venüs ve Minerva arasındaki mücadeleden Minerva'nın galip çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Bu çalışmanın amacı, Ahmet Midhat Efendi'nin mitoloji hakkındaki görüşlerinin bir izdüşümü olan *Taaffüf* romanında mitolojinin muhtelif işlevlerini ve anlatıya dâhil edilme yollarını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Türk romanı, Ahmet Midhat Efendi, Taaffüf, Roma mitolojisi, Venüs, Minerva

ABSTRACT

Ahmet Midhat Efendi, one of the versatile writers of Turkish literature, saw mythology as a source that feeds literary works and drew attention to the importance of mythology in the series of articles he wrote in periodicals. In his novel *Taaffüf*, published as a book in 1895, the author preferred the method of telling the conflicts of the heroine with ancient representations and tried to exemplify how mythology takes part in the novel genre. In the novel, the heroine's struggle in her marriage is narrated through two characters from Roman mythology. Sâniha's struggle between being chaste and not being chaste is considered a human problem associated with the opposition between Venus and Minerva. Sâniha gets knowledge of painting, sculpture, and mythology thanks to Râsih who is the spokesperson of the author. Venus and Minerva don't play roles as dysfunctional decoration figures in the novel. While Sâniha re-establishes the balance of love and loyalty in her marriage, the struggle between Venus and Minerva gains importance as two opposite points of the principal conflict. This study aims to determine how mythology is incorporated into the narrative and its various functions based on the novel *Taaffüf* which is a projection of Ahmet Midhat Efendi's views about mythology.

Keywords: Turkish novel, Ahmet Midhat Efendi, Taaffüf, Roman mythology, Venus, Minerva

* Arş. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), esengulsaglam@gmail.com

 ORCID: 0000-0003-3614-0219

** [Araştırma Makalesi] Geliş Tarihi: 14.02.2022 Kabul Tarihi: 06.08.2022 Yayın Tarihi: 25.10.2022 DOI: 10.31465/eeder.1073243

Giriş

İnsanın dünyayı anlamlandırmasına katkı sağlayan ve düşünme mekanizmasını şekillendiren mitoloji sanatın bütün türlerine nüfuz etmiş, konu ve ilham kaynağı olarak varlığını yüzyıllardır devam ettirmiştir. Donna Rosenberg'e göre bir toplumun dünya görüşünü ve önemli inançlarını temsil eden söylenceler [mitler], ait oldukları toplumun kültürü tarafından değer verilen ve muhafaza edilen insani deneyimlerin simgesi ve manevi değerlerini yansıtan "ciddi öyküler"dir. Varlık ve yaşam odaklı sorulara mitler aracılığıyla verilen cevaplar toplumdan topluma farklılık gösterse de konuları itibarıyla birbirine benzeyen geniş bir mit evreni ortaya çıkmıştır. Düşünen her insanın sorduğu, "Ben kimim? Yaşadığım evrenin doğası nedir? Bu evrenle nasıl bir ilişki içindeyim? (...) Toplumla ve aileme karşı sorumluluklarımla kendi arzularım arasındaki dengeyi nasıl kurarım? Nasıl tatmin edici bir hayat sürdürebilirim?" gibi sorulara cevaplar üreten mitlerin en önemli amaçlarından biri de insanlara, ait oldukları topluma göre başarılı olmaları için gerekli davranış ve tavırları öğretmektir. (2003: 17-19)

İlk anlatılar olarak tarih sahnesinden bugüne ulaşan mitler ile modern insanın edebî anlatıları, anlamsal çerçeveleri ve amaçları itibarıyla birbirleriyle bağlantılıdır. Mitolojiyle ilgili araştırmalardan edinilen bilgiler ya da kolektif bilincin oluşturduğu kodlar; doğrudan aktarma ya da değiştirme/dönüştürme yöntemiyle, bilinçli bir şekilde ya da bilinçdışından kaynaklanan sebeplerle, benzerliklerin ya da farklılıkların karşılaştırılması yoluyla modern anlatıların yüzey ya da derin yapısında yer almaktadır. Roman türü ise yeniden üretimine imkân tanıdığı mitlere simgelerin ve kodların işlenebileceği bir zemin sağlamış, mitlerin edebiyatın içerisinde nasıl yaşandığı ve hangi işlevlerle kullanıldığı mitoloji merkezli edebiyat okumalarının temel dinamiğini oluşturmuştur.

Eliade, anlatsal düzyazının, özellikle de romanın, modern toplumlarda, geleneksel toplumlardaki mitler ve masalların ezberden okunmasının yerini aldığı düşüncesindedir. Okuma eylemi ile gerçekleştirilen "zamandan çıkış" edebiyatın işlevini mitolojinin işlevine en çok yaklaştıran özelliktir. Yabancı evrenlere girme ve bir öyküdeki beklenmedik olayları izleme gereksinimi değişmeyen bir insanlık durumudur ve bu durum mit evreninde yaşayan insan ile modern insan arasındaki en önemli benzerliklerden birini teşkil eder:

"İyice vurgulanması gereken nokta, anlatsal düzyazının, özellikle de romanın, modern toplumlarda, geleneksel ve popüler toplumlardaki mitler ve masalların ezberden okunmasının yerini almış olmasıdır. Dahası, bazı modern romanların 'mitsel' yapısı ortaya çıkartılabilir, mitolojiyle ilgili büyük temaların ve kahramanların, yazın alanında varlıklarını sürdürdükleri kanıtlanabilir. (Bu, özellikle inisiyasyon tema'sı için, Kurtarıcı-Kahraman'ın geçirildiği sınamalar ve onun canavarlara karşı giriştiği savaşlarla ilgili tema, Kadın ve Zenginlik mitolojileri için doğrulanabilir.) Aynı bakış açısına göre romanlara gösterilen modern anlamdaki aşırı ilgi, kutsallığı kalmamış ya da yalnızca 'dindışı' biçimler altına gizlenmiş, olabildiğince çok sayıda 'mitoloji öyküsü' dinleme isteğini ortaya koyar." (Eliade, 2001: 231-232)

Tökel'e göre (2012), mitolojik anlatı ya da mitik karakterin edebî metinlerden dışlanması hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Simgeler veya imgeler aracılığıyla eserini kuran yazar; mitolojik varlıklar, nesnelere, tarih ve mekânlar, kişi ve olaylara gönderme yaparak aynı zamanda okur üzerinde güçlü bir etki sağlamayı amaçlamaktadır. Sihirli, gizemli ve bir o kadar da tanınmış kalıplarla çevrili dünyasıyla, simge ve imgelerle örülüp çok katlı ve derin yapısıyla mitoloji, sanatçıyı cezbeden, ona ilham veren zengin bir kaynaktır:

“Hemen hemen bütün büyük sanatkârlar; kadim çağların, tabiat olayları, doğum ve ölüm gibi önemli hadiseler, dünyanın yaratılışı ve sonu, tanrı ve insan ilişkisi, büyük kahramanlık vakaları üzerine oluşturulan olağanüstü olaylarla örülü hikayeleri olan mitolojik anlatılara, her devirde sanat ve edebiyat eserlerinde bazen bir temel anlatı, bazen bir imge veya simge olarak başvurmuşlardır.” (Tökel, 2001: 60)

Yunan ve Roma mitolojileri, konu, simge ve kahramanlarıyla özellikle Avrupa edebiyatına tesir etmiştir. Mitolojik referansları daha çok İran mitolojisine dayanan Türk edebiyatında ise Batı mitolojisine yönelik rağbetin oluşması Tanzimat Dönemine tekabül etmektedir. *Télémaque* çevirisi ve diğer çeviri faaliyetleri, Şemsettin Sami ve Nabizâde Nazım'ın *Esâtir* adlı eserleri, Ahmet Midhat Efendi'nin *Tercüman-ı Hakikat*'te çıkan mitoloji konulu yazıları, *Ahmet Metin ve Şirzat* ile *Taaffüf* romanları bu ilginin ürünleri arasındadır.

Ahmet Midhat Efendi, romanlarında ve gazete yazılarında mitolojinin de roman gibi insanları eğitme işlevi olduğuna dikkat çekmiş, *Taaffüf* romanında kahramanı kurgularken ilham aldığı mitolojik şahsiyetlere bu perspektifle değer atfetmiştir. Bu çalışmada, düşünceden kurguya evrilen edebî süreçte ve edebiyat-mitoloji çerçevesinde, Roma mitolojisinin anlatıya nasıl ve hangi işlevlerle dâhil edildiği tespit edilecektir.

Venüs ve Minerva'dan Sâniha'ya, Roma Mitolojisinden Türk Romanına: Taaffüf

Türk edebiyatının değişim sürecinde Batı edebiyatının örnek alınması, Yunan ve Roma mitolojilerine yönelik bir ilginin doğuşunu da beraberinde getirmiştir. Mitolojiye dair tercüme ve telif eserlerin kaleme alındığı bu dönemde Şemsettin Sami ile Nabizâde Nazım *Esâtir* adlı eserleriyle öne çıkmaktadır. Şemsettin Sami (2007), 1878 yılında yayımladığı çalışmasında mitolojinin mahiyetini açıklarken avam ve havas karşıtlığı üzerinde durarak bu iki sınıfın mitolojik öğeleri farklı şekillerde yorumladıklarını belirtir. Şöyle ki avam mitolojik tasvirlerle tapınırken bu tasvirlerin neyi temsil ettiği bilgisine sahip olan havas eserlerinde mitolojiden imgeler düzeyinde faydalanır. Yunan ve Roma mitolojileri arasında pek az fark olduğunu belirten Şemsettin Sami, tanrılar hakkında özet bilgiler verir ve onların Roma mitolojisindeki adlarını zikretmeyi uygun görür. Bu durumu, Avrupalıların genellikle Romalı tanrı adlarını kullanıyor olmaları ile açıklar. Ahmet Midhat da benzer bir tutumla *Taaffüf*'te Athena yerine Minerva, Aphrodite yerine de Venüs isimlerini tercih etmiştir. Nabizâde Nazım ise 1893 yılında yayımladığı aynı adlı eserini Şemsettin Sami'nin açtığı yolda kaleme almış, mitolojinin tanımından başlayarak farklı milletlerin mitolojileri hakkında özet bilgiler vermiştir. Nabizâde Nazım'a göre her milletin mitolojisi hayal ve tasavvurlarına göre şekillenmiştir. Doğal olayların şahıslştırılması ise ilah ve ilahelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mitolojileri havastan avama intikal eden anlatıların ortaya çıkardığını belirten yazar, eserinde en geniş bölümü ayırdığı Yunan ve Roma mitolojilerini birlikte ele almış ve benzer şekilde tanrıların isimlerindeki farklılıkları belirtmiştir. (Çakmak, 2019)

Edebiyatın makul bir seviyede Batılılaştırılmasını savunan Ahmet Midhat Efendi de Batı edebiyatının birincil kaynakları arasında yer alan mitoloji hakkında araştırmalar yapmış, zenginleştirdiği bilgi birikimini gerek gazete yazıları gerekse romanları aracılığıyla okurların dikkatine sunmuştur. 1871'de *Dağarcık*'ta yayımlanan “Esâtir-i Evvelin”, mitoloji hakkındaki ilk araştırmalardan biri olması bakımından önemlidir. Ahmet Midhat bu yazısına mitolojinin tanımıyla başlamış, Batılıların “mitoloji” adını verdikleri “esâtir-i evvelin” ya da “hurafât-ı evvelin”in, çok eski zamanların ilah ve ilahelerini ya da insanüstü özellikleri olan hükümdar ve

kahramanlarını konu eden hikâyeler olduğunu belirtmiştir. Mitolojilerin dinî boyutlarının kalmadığını vurgulayan yazar, hayalî kişilerin temsil ettikleri değerler ile öne çıktığını ve hikâyelerinin de ibret verici olmaları sebebiyle rağbet gördüğünü söyler. 28 Mart 1890'da *Tercüman-ı Hakikat*'te yayımlanan "Mitoloji ve Şiir" adlı yazısında mitolojinin sadece didaktik olması nedeniyle değil, edebiyatı anlamak için de öğrenilmesi gerektiğini savunur. Çünkü mitolojiyi tanımak hem kendi edebiyatımızın hem de başka milletlerin edebiyatlarının layıkıyla tanınmasını, aralarındaki benzerliklerin tespit edilmesini ve bilhassa şiiirlerini mitolojinin üzerine inşa eden Batı edebiyatının anlaşılmasını sağlar. Ahmet Midhat Efendi, bu yazısında mitolojiye sadece din ile ilişkisi nispetinde bakmamış, mitolojinin ahlak ve medeniyet ile ilişkisine de dikkat çekmiştir. "Mitoloji ve Şiir" in devamı niteliğindeki 2 Nisan 1890 tarihinde yayımlanan "Tekrar Mitoloji ve Şiir" de ise mitoloji ile arkeoloji bilimi ve heykeltçilik sanatı arasındaki bağlar üzerinde durmuştur. (Demirci, 2011)

Ahmet Midhat Efendi'nin mitoloji araştırmalarının edebî ürünlere dönüşmesi *Ahmet Metin ve Şirzat* ile *Taaffüf* romanları ile gerçekleşmiştir. 1892'de yayımlanan *Ahmet Metin ve Şirzat*'ta mitolojinin "kocakarı masalı" olmadığı fikrini bir Batılıya karşı savunan Ahmet Metin'e göre edebiyatın temel kaynaklarından biri olan mitoloji evrenseldir ve her bir mitolojik hikâyeden bir roman mevzuu çıkabilir. 1895'te yayımlanan *Taaffüf* ise yazarın "Tekrar Mitoloji ve Şiir" de öne sürdüğü görüşlerini destekler nitelikte mitoloji ile heykel sanatı arasındaki münasebet etrafında şekillenmiş, iki tanrıça arasındaki karşıtlık ilişkisi ile kahramanın çatışmasına ışık tutulmuştur.

Taaffüf e "İfade" başlıklı bir mukaddime ile başlayan Ahmet Midhat Efendi, eserinin yenilikçiler tarafından "eski masallardan" addolunarak değer görmeyebileceğini ancak bu kişiler arasında hakikate değer verenlerin de var olduğunu belirtir. Yazar, eski masallar ifadesiyle iki noktaya temas eder. Bunlardan birincisi üçüncü bir kişinin varlığıyla sarsılan karı-koca ilişkisi mevzuu, ikincisi ise mitolojik anlatılarda önemli bir yeri olan Venüs ve Minerva karşıtlığıdır. "Mukaddime"de "Beğenen beğenir, beğenmeyen dahi beğenebileceği şeyleri arar." (Ahmet Midhat, 2000: 74) diyen yazarın yenilik taraftarlarına vadettiği şey bu iki eski anlatıdan yeni bir anlatı vücuda getirecek olmasıdır. Çünkü romanın başından sonuna kadar kahramanın macerası tanrıça temsilleriyle anlaşılır kılınacaktır.

Yedi bölümden oluşan romanda her bir bölümün ayrı bir başlığı vardır. "Mektup Parçaları", "Turfanda-Turfa", "Sırr-ı İzdivâc", "Âşık Âşık; Karı Koca", "Bir Kadın Nasıl Yanılır?", "Venüs ve Minerva", "Muanaka" başlıkları, bölümlerin konuları hakkında ön bilgi vererek okurun bir odak noktası belirlemesini sağlamaktadır. Romanda, Sâniha ve Râsih'in mutlu evlilikleri, hayatlarına Râsih'in arkadaşı Tosun'un girmesiyle sıkıntılı bir hâl alır. Sâniha, aşk ihtiyacıyla kendisine meyleden Tosun'un mektuplarına "mukabele ve müdafaa" niyetleriyle karşılık verir. Bu gerçeği öğrenen Râsih ise iki tarafa da durumdan haberdar olduğunu söylemeden, Sâniha'nın doğru yolu bulmasını sağlamaya çalışır. Malumatlı bir genç olan Râsih, Sâniha'ya resim ve heykel sanatları, mitoloji ve çalışma odalarında bulunan Venüs ve Minerva heykelleri hakkında bilgi verir. Gayesi, iyi eğitilmiş bir kız olan Sâniha'nın aklına hitap ederek ruhuna ulaşmak, onu iffet dairesinde tutmaktır.

İnci Enginün'e göre *Taaffüf*, mitolojinin günlük hayat içinde kullanıldığı ilk eserlerden biridir. (2014: 205) Romanın başlangıç bölümünde kahraman için yapılan benzetmeler bu görüşü destekler niteliktedir. Alafranga bir odada bulunan alafranga bir hanımefendi, Sâniha, güzellikte "kadim Yunan ilahelerine" benzemekte, bir piyanist gibi parmaklarını hareket ettirmek suretiyle

yazı yazmaktadır. Sâniha'nın güzelliği, anlatıcının kalem kabiliyetini yetersiz kılmıştır: “Ya bu genç kadının kendi hüsnü, kendi cemali? Oo, bunları kalem ile tasvire kudret-i şâirânenin kifayeti istibat olur. Fırça ile tasvir için kudret-i ressamâneye müracaat etmeli.” (Ahmet Midhat, 2000: 80) Şiir ve resmin tasvir kudretiyle anlatılmaya layık bir kadın olan Sâniha'nın ruhani güzelliği, Yunan tanrıçaları ile Sâniha arasındaki bağın ilk sebebinin “doğuştan” olduğuna işaret eder. Her şeyden önce kahraman, fiziksel ayrıcalığı ve üstünlüğü sayesinde bu dünyanın güzellik normlarının dışında görünmektedir.

Romanın mitoloji ile ilişkisi kahramanın fiziksel özelliklerinin yanında, davranışlarıyla da bağlantılıdır. Birinci bölümde Tosun'a mektup yazan Sâniha Venüs'e benzetilir: “(...) sanki henüz denizden çıkan Venüs'e bir mevc-pârenin kemâl-i tahassür-i müştakâne ile zânû-pûş olmaya davrandığını tahayyül ettiriyor.” (Ahmet Midhat, 2000: 80) Daha sonra onu Minerva heykeliyle mukayese eden anlatıcı “Minerva heykelini âdetâ Sâniha Hanımın heykelidir zannediverirsiniz.” (Ahmet Midhat, 2000: 81) diyerek aralarındaki özdeşliği vurgular ve okura ileriye dönük bilgi vermiş olur. Eserde, Venüs ve Minerva arasındaki zıtlık ilişkisi, Minerva'nın ve beraberinde Sâniha'nın lehine bir görünüm sergilemektedir.

Ahmet Midhat, ön sözde belirttiği üzere, gerçekçi bir roman örneği vermek gayesiyle *Taaffüf*'ü kaleme almış, bu sebeple alafranga tarzda döşenmiş konağı bütün ayrıntılarıyla okura anlatmaya çalışmıştır. Çünkü yazar romanın gerçekliğini, verilen bilgilerin gerçekliğiyle ölçmektedir. (Arslan, 2007: 199) Ancak mekâna ait eşyalar içerisinde dikkat çeken iki heykel kurgunun ana unsurları olarak öne çıkmaktadır. Bunlar, Sâniha'nın iş odasında şöminenin iki tarafına konulan “cemal ve sevda müekkilesi Venüs” heykeli ile “sanâyi-i nefise ve akıl ve hikmet müekkilesi Minerva” heykelidir. (Ahmet Midhat, 2000: 79) Osmanlı âleminde mitolojik şahsiyetlerin heykellerine rağbet olmadığı hâlde “âsâr-ı üstâdaneden” sayılacak kadar ince işçilikle yapılmış bu heykellerin konaktaki mevcudiyeti hane sahiplerinin alafrangalık düzeylerini gösterir niteliktedir. Ancak Venüs ve Minerva heykelleri yalnızca konağın alafranga olduğunu göstermekle kalmayacak, Sâniha'nın kendini tanımasına ve Râsih'in evliliğini kurtarmasına yardım işlevlerini de üstlenecektir. Bu bağlamda Orhan Okay, *Taaffüf* romanında bu iki heykelin vakanın kuruluşunda mühim bir rolü olduğuna dikkat çekmektedir: “Romanda, vak'ayı teşkil eden Sâniha ve Tosun Bey münâsebetini, Râsih konaktaki Venüs ve Minerva heykelciklerinin mitolojik mânâsını kendi hayatlarına tatbik eden bir sohbetiyle müsbet ve ahlakî bir neticeye sevkeder.” (1991: 348/381)

Romanın “Venüs ve Minerva” başlığını taşıyan ve en hacimli bölümünü oluşturan altıncı bölümü, Râsih'in Sâniha'ya ilgi göstermesi ve bilgi hazinesini eşiyile paylaşması üzerine kurulur. Eşini kendisine yeniden âşık etmek isteyen Râsih, Sâniha'nın mitoloji konusundaki eksikliklerini kapatmak amacıyla “makale” formatında açıklamalar yapar: “Zevcesinin ‘şu hikmeti şerh et’ diye verdiği emre Râsih'in imtisali ber-vech-i ati bir makale-i mahsûsa teşkil eyledi.” (Ahmet Midhat, 2000: 163) Râsih'in ele aldığı konulardan ilki resim ve heykel sanatının İslamiyet'teki yeri üzerinedir. Konağın duvarları Sâniha'nın babası tarafından tablolarla süslenmiştir. Kendisi de resim sanatına değer veren Râsih, hane içinde resim bulundurmanın bir mahzuru olmadığını söyler. Râsih'e göre, İslamiyet'teki resim yasağı, putlara tapma ihtimalinin önüne geçebilmek için alınmış bir tedbirdir; tapmak söz konusu değilse resim yapmak ya da evinde resim bulundurmamak günah değildir.

Râsîh'in, resim ve heykel sanatları etrafında üzerinde durduğu ikinci mevzu mitolojinin izahı hakkındadır. Râsîh'e göre mitoloji; "insanların ilk akide-i diniyelerini teşkil eyleyen hurâfât ve esâtîr"dir. (Ahmet Midhat, 2000: 169-170) Râsîh, mitolojinin kitaplardan önce heykellerde yaşadığını ancak semavi dinlerin ortaya çıkmasıyla insanların heykellere tapınmayı bıraktığını belirtir. Mitolojinin hikmetten masala geçişi de bu süreçle ilişkilidir:

"Evet her sanem ya âfakda ya enfüsde hükmü cari bir melekeyi tasvir eylerdi. Muahharen türlü türlü meslek-i hikemiyye meydan alarak onlara nispetle mitoloji muamma nevinden bir şey-i behem hükmünü almış ve bilâhare buna birçok da hayâlat karışarak masal gibi bir hâle gelmiştir. Lâkin ne kadar lâtif bir masal! Hem hâlâ da zimniyyâtı biraz kurcalanacak olsa parlak parlak envâr-ı hakayık-ı hikemiyye erbâb-ı dikkatin enzar-ı ibret ve intibahını kamaştırıverir." (Ahmet Midhat, 2000: 170-171)

Râsîh son olarak Venüs ve Minerva'nın mitolojik maceralarını ve temsil ettikleri değerleri detaylıca anlatır. Doktor Fratenberg, Sâniha henüz on beş yaşındayken ona "hüsn ü cemal ilahesi" Venüs ile "akıl ve hikmet ilahesi" Minerva'nın heykellerini hediye eder, ancak onların evli kadınlar hakkındaki hükümlerini anlatmayı genç kızın müstakbel kocasına bıraktığını söyler: "Bir de bunların müteehhil kadınlar hakkında bir hükümleri vardır. Onu da sana kocan anlatsın. İnşallah bunu sana anlatabilecek bir kocaya düşersin." (Ahmet Midhat, 2000: 169) Bunun üzerine Sâniha, Râsîh'e Venüs ve Minerva'nın evli kadınlar ile alakasının ne olduğunu sorar. Râsîh de mitoloji bahsindeki geniş bilgisiyle konuya açıklık kazandırmaya çalışır. Venüs ve Minerva'yı tanıtmak Sâniha için Râsîh'e, okur için de yazara düşmektedir.

Yunan tanrılarını ve mitlerini benimseyen Roma mitolojisine göre Venüs, meyve bahçelerinin koruyucusu olarak saygı görmüş, Yunan tanrıçası Aphrodite ile bir tutulmuştur. (Erhat, 2008: 290) Deniz köpüklerinden doğduğu kabul edilen Venüs, aşk, güzellik ve cinsel arzu tanrıçası olarak bilinmektedir. Minerva'nın Yunan mitolojisindeki muadili ise Athena'dır. Roma'nın başlıca üç tanrıçasından biri olan Minerva güzel sanatlar, zanaat, savunma savaşları ve akıl tanrıçası olarak bilinmektedir. (Rosenberg, 2003: 30-34) Çok zeki ve akıllı olduğu için babasının en sevdiği çocuğu, dâhil olduğu anlatılarda kendisine en çok saygı duyulan tanrıçalardan biri olmuştur. Minerva, özerk ve büyük saygınlığa sahip tanrıçalar arasında yer alır; kendisiyle ilişkilendirilen bilgelik kuşu, mızrak ve zeytin dalı onun çok özellikli bir tanrıça olduğunu gösterir. (Bonney, 2000: 455) Anlatılarda, Venüs kadar güzel, Minerva kadar becerikli olmak ideal bir kıstas olarak dikkat çekmektedir. Ancak Râsîh'e göre her ne kadar Venüs güzelliğiyle nam salmış olsa da güzelliğin tek temsilcisi sadece Venüs değildir; esasen bütün ilaheler güzeldir. Venüs'ün özelliği, güzelliğin içinde cazibeyi öne çıkarmasıdır:

"Venüs cemal içinde muharrîk-i ihtisâsât-ı şehvâniyye olan cazibenin timsalidir. (...) İhsasın bu sureti ise işte bir meleke, bir huy, bir tabiattır. Meselâ bir güzele 'dilber' dersiniz, 'dilârâ' dersiniz. Güzellik başka, gönül kapıcılık, gönül tezyin edicilik de başkadır. Bir dilber ve dilârâyâ bu meczubiyetten sonra bir de onun visaline iştihâlanırsınız. Tahassüsât-ı vâkıanız dahi beyhude olmaz. Mutlaka nâil-i emel olursunuz. İşte sizdeki bu incizâb ve iştihâyı mucip olan ve sizi nâil-i emel eyleyen şey 'Venüs' diye şu heykel suretinde tahayyül ve tasavvur edilmiştir. Yoksa başka türlü güzeller de vardır. Onların ihsasları cezbleri de vardır. Güzellikleri nazar-rübâ olmakla beraber huylarındaki meselâ iffet-i mahza, ismet-i kat'iyye sizin için de taaffüfü mucip olarak ihtisâsât-ı şehvâniyyeden sizi meneyler. Bu tecelli ise Venüs'ün tecellisi değildir. Melekenin bu türlüüne de 'Minerva' diye şu heykel suretinde suret verilmiştir." (Ahmet Midhat, 2000: 171-172)

Güzelliği Venüs gibi “aşüftegâne” olmayan Minerva sert çehreli, haşin tabiatlıdır; kendisi âdeta “mitoloji âleminin betülü”dür. Tanrıçaların melekelerinin atalarından sirayet eden özelliklerle bağlantılı olduğunu söyleyen Râsîh, Jüpiter'in beyninden doğan Minerva'nın akıl ve hikmet ile alakasının makul olduğunu belirtir. Bu husus, Sâniha'nın Minerva gibi kendisine babasından tevarüs eden üstün meziyetler sayesinde Venüs'ün tecellisini, müziğin hareketlendirdiği shevi hislerini bertaraf etmeye çalışmasıyla bağlantılıdır. Minerva, Pandora'ya dikiş dikmeyi, Arakhne'ye iplik bükmeyi öğretir. Kimsenin kendisine yaklaşmasına müsaade etmez, hatta iffetini korumak için Teiresias isimli delikanlıyı kör eder, ancak sonradan merhamet ederek ona akıl ve hikmetinden bir miktar bahşeder, uzun bir ömür sürmesini sağlar: “Demek oluyor ki kadın, muhâfaza-i ismet uğrunda kendi mesturâtını gören gözleri çıkaracak kadar gâyur olmakla beraber, betûliyeti, azrâiyeti aleyhinde kasıt hissiyle mütehasis olanlar hakkında bile şefik ve rahim olmalıdır.” (Ahmet Midhat, 2000: 176)

Kadınların örtünmesi gerekliliğini Minerva'nın iffetli görünümünden hareketle bir kez daha dile getiren Râsîh, İslamiyet ile mitoloji arasında bir münasebet kurmaktadır. Minerva, bir elinde kalkan diğer elinde mızrak ve yanı başında bir baykuş ve pergel, cetvel, gönye gibi aletlerle tasvir edilir. Ancak Venüs tasvirleri yarı çıplak yahut çırılçıplaktır. Bu konu ile ilgili olarak Bedrettin Cömert, Venüs tasvirlerinde zaman içinde kapalıktan açıklığa varan büyük değişimler olduğunu belirtmektedir. Sanatçılar, yüzyıllar boyunca yetkin bir kadın güzelliği gerçekleştirmek amacıyla yavaş yavaş ideal bir “Aphrodit tipi” geliştirmişlerdir:

“Ne ki, bu yetkin güzelliğe ne kadar çok yaklaşılmışsa, tanrıçanın tanrısal özelliği de o kadar azalmış ve dünyasal insansal tip üstün gelmiştir; çünkü bu saptayıta, sanatçıların kullandıkları hafifmeşrep kadın modellerinin etkisi de olmuştur. Tanrıçayı, arkaik heykelerde tümenden giyinik olarak görüyoruz. Hatta başı bile örtüktür. İ. Ö. V. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, vücudunun kimi bölümleri açılmaya başlar. (...) Helenistik dönemde ise, en cinsel ve dürtücü çıplaklık üstün gelir.” (Cömert, 2010)

İki tanrıçanın sadece güzellik cihetiyle birbirlerine benzediğini söyleyen Râsîh'in zihninde arkaik ve insani cazibesinden sıyrılmış bir Venüs imajı olmadığı açıktır. Râsîh, bu tanrıçalara atfedilen yortuların da iffet noktasında farklılıklar gösterdiğini belirterek sonuç itibarıyla kadınların Minerva'dan feyiz almaları, Venüs'ü yanlarına uğratmamaları gerektiğini vurgular.

Bu izahatı dinleyen Sâniha yoğun hislerini taşıyamayacak seviyeye gelir ve baygınlık geçirir. Uyandığında kocasına karşı duygularını büyük bir aşkla dile getirir. Aynı gece evlerine Tosun geldiğinde ise Sâniha'nın neşesini kaybetmesi üzerine musiki icra edilmez. Peyker, Sâniha'nın Tosun'a yazdığı mektubu gizlice Râsîh'e teslim eder ve Sâniha'nın, Tosun'u tamamen reddettiği bu mektup Râsîh'i rahatlatır. Sâniha, bu mektubun Râsîh'in eline geçeceğini biliyordur ve olaylar onun istediği şekilde gelişmiştir. Bu olaydan birkaç gün sonra Sâniha'nın Râsîh'e mektubun akıbetini sorması üzerine birbirleriyle ilk kez yüzleşmiş olurlar. Sâniha, Râsîh'e anlayışı sebebiyle minnet duyduğunu, ona tekrar âşık olduğunu söyler. Yaşadıklarının sorumlusu olarak ise “Venüs aşüftesi”ni gösterir. Roman, Sâniha'nın iki zıt tesirin etkisi altında kalıp bunlardan doğru olanı nasıl seçtiğini açıkladığı didaktik cümlelerle kapanır. Sâniha, altı yedi aylık mektuplaşma faslını kapatmış olmaktan memnun bir şekilde Râsîh'e hissiyatını açıklar. O, Venüs'ün “imla ve ihsasıyla” yazdığı mektubu, oğlunun “Anne!” nidasıyla yırtmıştır. Çünkü Nurullah'ın bu seslenişi, âdeta Minerva'nın aracılığıyla olmuştur:

“Râsîhim sana yeniden âşıkım! Fakat yalnız o tesâvir bahsini, o mitoloji bahsini sair her gûne mesâil-i ilmiyye ve hikemiyyeni bir sûret-i fevkaladede hallederek bu cihetten erkek nev'inin en

bergüzidelerinden olduğun için değil! O mektup parçalarını yeniden tertip ederek zevcenin epeyce bir kabahatine vâkıf olduğun hâlde onu yüzüne vurarak kendisini mahcup ve şerm-sâr görmeyi istememek derecesinde semahat-i kahramânânede bulunduğu için dahi sana yeniden âşık oldum Râsihim! Maahaza iffetim için endişe edilecek hiçbir şey zaten yoktu. Ben o parçalanan mektubu son kelimesine kadar yazdığım zaman meğer şu Venüs aşüftesinin imlâ ve ihsasıyla yazıyormuşum. O aralık oğlun Nurullah ‘Anne!’ diye bir ses çıkardı. Bu ses bana azim bir tesir etti. Oğlumu bir aşüfte-zade etmemek gayretini müteakip kocamı da bir aşüfte refiki etmemek gayreti galeyana geldi. Râsihim! Sevgili kocacığım meğer o ‘Anne!’ sedası oğlun Nurullah’ın ağzından Minerva’nın ısdar eylediği bir âvâze imiş.” (Ahmet Midhat, 2000: 189)

Wellek&Warren’a göre bir yazarın bir mite ihtiyacının olması, “onun, içinde yaşadığı toplumla birleşmeyi ve onun içinde bir fonksiyonu olmasını arzuladığı” anlamına gelmektedir. (1983: 258) Ancak Ahmet Midhat Efendi’nin mite duyduğu ihtiyacın sebebi bu tespitle örtüşmemektedir. *Taaffüf*’te yazar, geleneğin içinden değil, Roma mitolojisinden figürler seçerek okurun yabancı olduğu bir konuya edebiyat kurgusu dâhilinde açıklık kazandırmak istemiştir. Çünkü okurun mitleri tanıması, hem Batı edebiyatının bu vazgeçilmez kaynağıyla hem de *Taaffüf* romanıyla sağlıklı bir iletişim kurabilmesi için zaruridir.

Ahmet Midhat Efendi *Taaffüf*’e bir yan metin olarak dâhil ettiği Venüs ve Minerva’nın hikâyeleri ile ideal ve öteki kadın tiplerini Roma mitolojisinden seçerek roman türü için önemli bir adım atmıştır. Yazar, önce Batılılaşmayı doğru anlamış alafranga bir kadının eşini aldatma teşebbüsünü “mine’l-ezel ilelebet aşüfte” olarak nitelenen Venüs’ün tesirine bağlamış, daha sonra onu Venüs’ten uzaklaştırıp Minerva’nın etki alanına sokarak, sorunu yine Batı’dan, yani Roma mitolojisinden yardım alarak çözmüştür. (Turgut, 2012: 292)

“Her şeye kâdir karakterler hakkında bir hikâye anlatma eğilimi”nin, akla yatkın ya da inandırıcı bir hikâye anlatma eğiliminin çekimine tedricen girdiği görüşündeki Northrop Frye’a göre tanrıların mitleri, kahramanların efsanelerinde; kahramanların hikâyeleri, tragedya ve komedyaların öykülerinde; tragedya ve komedyaların öyküleri ise gerçekçi kurmaca içinde karışıp kaybolmaktadır. (2015: 80) Bu durumu edebî türlerin değişiminden ziyade, toplumsal bağlamın değişmesiyle açıklayan Frye’in görüşü ile ilişkili olarak her şeye kâdir Venüs ve Minerva’dan gerçek bir roman kişisi olan Sâniha’ya ulaşan değişim sürecinde varılan son noktada yazar tarafından bir sentez sunulduğu görülmektedir. Sâniha, girdiği sınavdan galip çıkarak kendi öz varlığına erişmiş, ulaştığı son nokta onu ideal bir modelle, Minerva ile bütünleştirmiştir. *Taaffüf*’ü Venüs ve Minerva’ya yüklenen sembolik değerler ile şekillendiren Ahmet Midhat Efendi, birbirinin karşıtı olan iki tanrıça aracılığıyla temel çatışmayı kurgulamış, mitolojik kahramanlar ile roman kahramanları arasındaki münasebeti Sâniha üzerinden örneklendirmiştir.

Sonuç

Edebî anlatıların doğru şekilde yorumlanması için atılması gereken ilk adımlardan biri de yazarın kurmaca içinde yararlandığı kaynakları tespit etmektir. Mitolojinin geniş çatısı altında toplanan mitler ve mitik öğeler ise edebiyatın zengin ve işlevsel kaynaklarının başında gelmektedir. Ahmet Midhat Efendi, *Taaffüf* romanında Roma mitolojisinin iki önemli tanrıçasını, kendilerine atfedilen değerler ile birlikte ele almış, onları hem somut dekorlar hem de kahramanın ikileminin iki soyut kutbu olarak kurmacaya dâhil etmiştir. Yazarın bu tercihi, romanın mitoloji ile münasebetini inceleme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

“İffetli olmak, ahlaka aykırı şeylerden kaçınmak” anlamını taşıyan “taaffüf” kelimesi Roma mitolojisinde iffetiyle saygı gören Minerva ile özdeşleşmiş, Venüs bu bahiste Minerva'nın karşısında yer almıştır. Aynı adı taşıyan *Taaffüf* romanı ise alafranga bir Müslüman kadın olan Sâniha'nın, evlilik hayatında iffetli kalma mücadelesini anlatmıştır. Bu bağlamda romanın baş kahramanı Sâniha'nın kültürlü ve bilgili bir genç kadın olması önem kazanmaktadır. Babası ve Doktor Fratenberg tarafından iyi yetiştirilen Sâniha, döneminin olumsuzlanan alafranga tiplerinden biri değildir. Bir Avrupalı genç kız kadar tahsil ve terbiye görmekle birlikte dinî ve geleneksel terbiyenin dışında da kalmamıştır. Sâniha'nın kendisi gibi kültürlü ve iyi eğitilmiş olan eşi Râsih de Doğu ahlakı ile Batı kültürünü şahsında sentezlemiş müspet bir kişidir. Akıllı ve donanımlı bir genç olan Râsih, Sâniha'nın hayatındaki üçüncü yol gösterici erkek rolünü üstlenmiştir. Bu üç erkeğin karşısında ehl-i keyf bir yarı aydın portresi çizen “Şık Tosun” ise Râsih'in arkadaşı olarak konağa gelip gitmiş, Sâniha'yı mektuplarıyla bir süre etkisi altına almıştır. Ancak bu gizli mektuplaşmadan haberdar olan Râsih, karısına hiçbir şey söylemeden, planlı bir şekilde evliliğini kurtarmaya çalışmıştır. Çünkü yazara göre evlilik hayatında tecrübesiz kadınları korumak erkeklerin vazifesidir ve Râsih bu görevi üstlenebilecek donanımda bir erkektir. Evliliklerde eşler arasında denkleğin, karşılıklı anlayışın telkin edildiği *Taaffüf*'te kadınların eğitimi bahsine özel bir yer verilmiştir. Râsih bilgisi ve zekâsıyla Sâniha'nın hatasında devam etmemesini sağlamış, Sâniha da Râsih'in akli ve manevi telkinlerini idrak edecek yeterlikte olduğu için büyük bir pişmanlık duyarak hatasından dönmüştür. Böylece Sâniha ile Râsih'in müspet evlilikleri, bir aile içi badirenin atlatılmasında etkili olmuştur.

Ahmet Midhat Efendi'nin, kahramanın çatışmasının sebepleri ve tahlili için Roma mitolojisine başvurması yeni ve uzlaştırıcı bir tercihtir. Yazar, kadınlar için iffetli olmayı yüceltirken kahramanın mitolojik bir rol model üzerinden kurgulamış, ancak bunu yaparken dinin ve geleneklerin dışına çıkmamaya özen göstermiştir. Sâniha, Minerva gibi âşığına kendisini göstermemiş, onunla son derece müphem bir ilişki yaşamıştır. Kahramanın farkındalık ve rahatlama yaşaması eşinin -okur için yazarın- aracılığıyla mitoloji rehberliğinde kendisini analiz etmesiyle gerçekleşmiştir. Bu noktada yazar yeni bir kadın tipini temsil eden Sâniha'nın geleneksel kodların dışına çıkılarak anlaşılabilirliğini vurgulamaktadır. Sâniha, yeni ve yüzünü Batı'ya çeviren bir kadındır ve onu anlamak yeni ve Batılı usullerle gerçekleşmelidir. Bu sebeple Ahmet Midhat Efendi, bu temayı Batı'nın geçmişten bugüne miras kalan temalarını kullanarak yansıtmaya çalışmıştır.

Romanda, yazarın sözcüsü konumundaki Râsih aracılığıyla mitolojinin tanımı ve işlevleri hakkında verilen bilgiler, Sâniha'nın aydınlanmasını ve sarsılan evliliğinde dengeyi yeniden kurmasını sağlamıştır. Bu noktada, Sâniha'ya, Doktor Fratenberg tarafından armağan edilen Venüs ve Minerva heykellerinin önemli bir görev üstlendikleri görülür. Bu tanrıça heykelleri bir yandan evin alafranga dekorunu tamamlarken bir yandan da romanın ana fikrinin taşıyıcısı olmuşlar, eşya-karakterizasyon ilişkisine örnek teşkil etmişlerdir.

Taaffüf; resim, heykel, mitoloji gibi Müslüman bir toplumda ihtilaf yaratan mevzuların ele alındığı önemli edebî kaynak olarak değerlendirilmelidir. Çünkü bu eserde yazar hem bu meseleler hakkındaki görüşlerini roman kahramanları aracılığıyla tekrar dile getirmiş hem de bir roman kurgusu içerisinde onlardan nasıl istifade edilebileceğini örneklendirmeye çalışmıştır. Yazara göre Batı'yı anlamak, mitolojilerini öğrenmekten geçer; ancak Batılılaşma mevzuunda olduğu gibi bu hususta da esas mesele doğru seçimler yapabilmektir. Batı'dan, dinî ve millî

değerler sistemine uyan ve insanı ileriye taşıyacak olan öğeler seçilmeli, uymayanlar ise dışarıda bırakılmalıdır. Romanda Venüs'ün karşısında Minerva'nın yüceltilmesi, Batılılaşma sürecindeki Osmanlı kadınına Minerva gibi olmalarının telkin edilmesi hem yazarın görüşüyle hem de dinî ve toplumsal değerlerle paralel bir nitelik taşımaktadır.

Mitoloji ve edebiyat arasında farklı biçimlerle örülmüş bir ilişki ağı mevcuttur. Bunların en yaygın olanlarından biri ise bir mitolojik kahramanın, taşıdığı hususiyetler itibarıyla modern bir anlatıya taşınması yöntemiyle gerçekleşir. Romanda insani bir mesele olarak ele alınan sadakat ve ihanet karşıtlığı, modern bir kadın olarak tasvir edilen Sâniha'nın şahsında iki tanrıça aracılığıyla açıklanmıştır. Ahmet Midhat Efendi'nin hem mitoloji konusundaki düşüncelerini dile getirdiği hem de mitolojik temsillerden kurgu düzeyinde yararlandığı *Taaffüf* romanı, mitoloji-edebiyat ilişkisinin örneklediği önemli bir zemin görünümü sergilemektedir.

Kaynakça

- Ahmet Midhat Efendi (2000). *Taaffüf*, haz. Ali Şükrü Çoruk, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Arslan, N. (2007). *Türk Romanının Oluşumu-Dış Gerçeklik Açısından Bir İnceleme*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Bonnefoy, Y. (2000). *Antik Dünyada ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, haz. Levent Yılmaz, Ankara: Dost Kitabevi. C. 1 (A-K).
- Cömert, B. (2010). *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Çakmak, N. (2019). “Nâbizâde Nâzım'ın Mitolojik Eseri: Esâtir”, *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 3/2, s. 179-198.
- Demirci, N. (2011). ““Mitoloji ve Şiir'in İzinde Ahmet Midhat Efendi'nin Mitolojiye Dair Görüşleri”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 29, s. 103-120.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin Özellikleri*, 2. bs., çev. Sema Rifat, İstanbul: OM Yayınevi.
- Enginün, İ. (2014). *Yeni Türk Edebiyatı-Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erhat, A. (1996). *Mitoloji Sözlüğü*, 6. bs., İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Frye, N. (2015). *Eleştirinin Anatomisi-Dört Deneme*, çev. Hande Koçak, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Okay, O. (1991). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Rosenberg, D. (2003). *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, 3. bs., Ankara: İmge Kitabevi.
- Şemsettin Sami (2007). *Esâtir-Dünya Mitolojisinden Örnekler*, haz. Cengiz Batuk, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Tökel, D. A. (2001). “Sanat ve Edebiyatın Kaynağı Olarak Mitler”, *Bilig*, S. 16. s. 59-81.
- _____ (2012). “Edebiyat Mitolojinin, Mitoloji Edebiyatın Neresinde”, *Bizim Külliye*, S. 51, s. 23-29.
- Turgut, C. Ö. (2012). “Osmanlı Toplumunun Batılılaşmasında Göçün Etkisi ve Taaffüf”, *Frankofoni*, Ankara: Ortak Kitap-No: 24, s. 277-296.
- Wellek, R.; Warren, A. (1983). *Edebiyat Biliminin Temelleri*, çev. Ahmet Edip Uysal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.